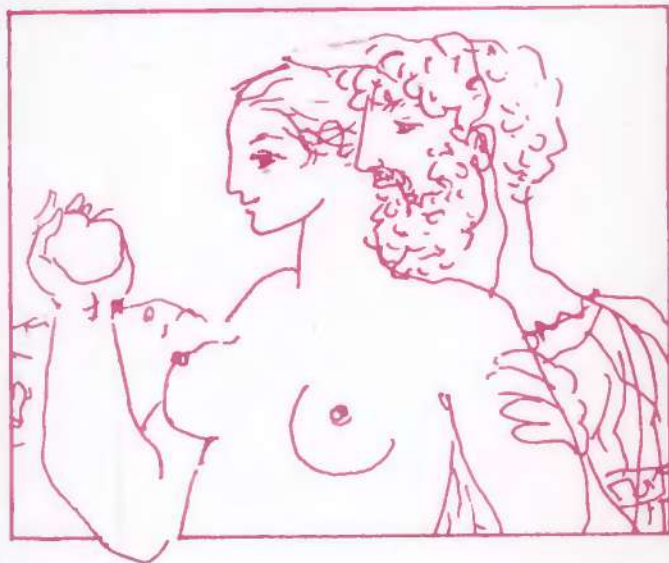

FORMULE LJUBAVI

KAKO NE UPROPASTITI
SOPSTVENI ŽIVOT
TRAŽEĆI PRAVU LJUBAV
DR ZORAN MILIVOJEVIĆ

❖ PSIHOTERAPIJSKE STUDIJE ❖

prometej

Peto izdanje

Dr Zoran Milivojević

FORMULE LJUBAVI

*Kako ne upropastiti sopstveni život
tražeći pravu ljubav*

Peto izdanje

PROMETEJ

Novi Sad

Ova knjiga je posvećena mojoj baki Boji

Sadržaj

Uvod	15
I LJUBAV KAO SISTEM	20
<i>Mistifikacija ljubavi</i>	20
Taktike mistifikacije ljubavi	21
Ljubav: pojave i reči	27
Ljubav je kulturni fenomen	28
<i>Šta je ljubav?</i>	33
Od prijatnosti do ljubavi	33
Internalizacija i vezivanje	38
<i>Ljubav: osećanje, ponašanje ili odnos?</i>	40
Ljubav kao osećanje	40
Ljubav kao ponašanje	45
Ljubav je odnos	48
<i>Svrha ljubavi</i>	51
Ljubav i poštovanje	53
Egzistencijalna funkcija ljubavi	54
<i>Predstave o ljubavi</i>	55
Anatomija predstave o pravoj ljubavi	57
Nesklad delova predstave	61
Predstava kao mapa	62
Signali ljubavi	63
Ljubav kao transakcija	65
Dokazi ljubavi	68
Muški i ženski signali ljubavi	70
<i>Struktura ljubavi</i>	73
Osećanje „voleti” i osećanje „biti voljen”	73
Ljubav prema sebi i ljubav prema drugome	76
Bezuslovna i uslovna ljubav	89

<i>Sistem osećanja ljubavi</i>	98
Osam elementarnih tipova ljubavnog osećanja	98
Osećanja u ljubavi	99
<i>Tiranija predstave o pravoj ljubavi</i>	105
Disfunkcionalnost predstave o pravoj ljubavi	106
Rigidnost predstave o pravoj ljubavi	108
Ego-sintona i ego-distona predstava o ljubavi	110
<i>Prestanak ljubavi</i>	114
Kako ostavljeni prestaju da vole	118
Raskid i volja za ljubav	119
<i>Zaljubljenost i zaljubljivanje</i>	123
Ljubav i zaljubljenost	123
Struktura zaljubljivanja i zaljubljenosti	124
Sudbina zaljubljenosti	134
Zaljubljenost: posednutost ili opsednutost	139
Ljubav i zaljubljenost	142
Zaljubljivanje i psihičko sazrevanje	144
Sviđanje i zaljubljenost	147
Tehnike odljubljivanja	147
<i>Ljubav i seks</i>	150
Seks i ljubav: dve različite dimenzije egzistencije	150
Ljubavni razvoj	150
Seksualni razvoj	153
Međusobni odnos seksa i ljubavi	156
„Seks kao „telesna ljubav“	156
„Seks je seks, ljubav je ljubav“	157
„Seks i ljubav se delimično preklapaju“	160
<i>Ljubav i brak</i>	161
Mezalijsa	162
II ISKRIVLJENI ELEMENTI PREDSTAVE O LJUBAVI	165
<i>„Ljubav je smisao života“</i>	166
Ljubav, vrednosni sistem i stres	167
Ljubav i smisao života	170

Strast i vrednosni sistem	172
Ljubav i konflikt vrednosti	172
Ljubav i smrt	173
Obrasci ponašanja	174
Psihoterapijska strategija	180
Preventivni rad s decom i omladinom	182
Antiteze	183
<i>„Prava ljubav se stalno oseća“</i>	184
Ljubav nije samo osećanje	184
Ljubav se ne može osećati stalno	186
Ljubav kao raspoloženje	186
Izvedene predstave o ljubavi	187
Antiteze	188
<i>„U pravoj ljubavi nema konflikta i ljutnje“</i>	189
„Ljutnja je negacija ljubavi“	189
Konflikt i ljubav	190
Ljutnja i bes u ljubavi	191
Koreni fantazma o ljutnji kao negaciji ljubavi	195
Antiteze	197
<i>„U pravoj ljubavi ne sme biti ni trenutka ravnodušnosti“</i>	198
„Indiferentnost je znak prestanka ljubavi“	198
Ljubav i ravnodušnost	199
Ravnodušnost i „ljubav-navika“	201
Obrasci ponašanja	202
Antiteze	204
<i>„Prava ljubav je stalna sreća“</i>	205
<i>„Prava ljubav je večita zaljubljenost“</i>	209
Obrasci ponašanja	211
Antiteze	212
<i>„Ljubav uvek počinje zaljublivanjem“</i>	213
Obrasci ponašanja	215
Antiteze	217

<i>„U pravoj ljubavi seks je fantastičan“</i>	218
Kvalitet seksa u ljubavi	218
Obrasci ponašanja	220
Mit o istovremenom orgazmu	224
Mit o „prirodnom“ seksu	225
Antiteze	227
<i>„Prava ljubav je ljubav bez seksa“</i>	229
Obrasci ponašanja	230
„Čista ljubav“ i kultura	231
„Čista ljubav“ i seks	233
Antiteze	234
<i>„Ljubav je strast“</i>	235
Strast i stradanje	235
Obrasci ponašanja	237
Strah od ljubavi strasti	239
Strast kao iracionalnost	241
Antiteze	243
<i>„Samo jednom se ljubi“</i>	244
Obrasci ponašanja	244
„Najveća“ ljubav	250
Mitski izvori verovanja o jedinoj ljubavi u životu	251
Antiteze	251
<i>„Prava ljubav traje do kraja života“</i>	252
Težnja za večnom ljubavlju	252
Diktatura fantazma o večnoj ljubavi	252
Volja za istrajavanjem u ljubavi	254
Antiteze	256
<i>„Prava ljubav je bezuslovna“</i>	257
Fantazam o bezuslovnoj voljenosti	258
Potraga za bezuslovnom ljubavlju	261
Antiteze	263
<i>„Prava ljubav će voljenu osobu potpuno izmeniti“</i>	264
Ljubav kao terapija	264
Pigmalion: Spasilac u potrazi za Žrtvom	265

Žaba: Žrtva u potrazi za Spasiocem	269
Antiteze	272
<i>„U pravoj ljubavi se žrtvuje najvažnije“</i>	273
Metafizika žrtvovanja	273
Ljubav kao žrtva	275
„Ako me voli, žrtvovaće se“	276
Dva tipa mehanizma	277
Žrtvovanje kao destrukcija ljubavi	281
„Ako volim, žrtvoću se“	282
Ljubav-žrtvovanje i „mazohistička ljubav“	284
Odlaganje ljubavi-žrtvovanja	285
Koreni individualnog razvoja	285
Funkcionalni obrasci	286
Samoubistvo kao žrtva	287
Antiteze	288
<i>„Prava ljubav je neprestana pažnja“</i>	289
Nastanak predstave o ljubavi-pažnji	290
Antiteze	292
<i>„Prava ljubav je potpuno predavanje drugome“</i>	293
„Davanje“ sebe	293
Davanje sebe i ljubav-stapanje	294
Bežanje od ljubavi-stapanja	296
Koreni predstave o ljubavi-stapanju	298
Uzimanje drugoga	299
„Mi“: dijada ili simbioza	300
Antiteze	302
<i>„Prava ljubav je potpuno razumevanje“</i>	303
Razumeti drugoga	303
Razumevanje i konflikt	304
Nastanak predstave o „ljubavi-razumevanju“	307
Antiteze	308
<i>„Telepatija je česta u pravoj ljubavi“</i>	309
„Čitanje misli“	309
Bliskost, razumevanje i razgovor	312

Razvojni koreni ljubavi-telepatije	313
Antiteze	313
„Prava ljubav je potpuna iskrenost“	315
Tajna u ljubavi	315
Zahtev za apsolutnu iskrenost	316
Nedostižna iskrenost	317
Iskrenost i tolerancija	318
Iskrenost kao taktika manipulacije partnera	319
Antiteze	320
„Prava ljubav je bol“	321
Patnja kao transakcija	322
Bol u ljubavi	323
Bol nakon ljubavi	326
Antiteze	329
„Prava ljubav je potpuna ravnopravnost“	330
„Ko više voli – taj manje vredi“	330
Diktatura simetrije	331
Bihejvioralni obrasci	333
Nastanak verovanja	334
Antiteze	335
„Može se voleti samo jedna osoba“	336
„Deljivost“ i „nedeljivost“ ljubavi	336
„Trougao“: frustracija podeljene ljubavi	338
Kultura i monogamija: mit o nedeljivosti ljubavi	339
Patologija „nedeljive“ ljubavi	341
Vernost: ljubav i volja	344
Preljuba i „potreba za promenom“	346
Od komplimentiranja do zavođenja	349
Antiteze	352
„Ljubav ne postoji“	353
Svet u kojem nema ljubavi	353
Razbijanje „iluzije“ o postojanju ljubavi	355
Terapijska strategija	357
Antiteze	358

<i>„Što je veća ljubav, veća je i ljubomora“</i>	359
Ljubomora kao „dokaz“ ljubavi	359
Tolerancija partnerove ljubomore	361
Ljubomorne scene: igre izazivanja ljubomore	362
Igre izazivanja sopstvene ljubomore	363
Patologiziranje ljubomore	363
Antiteze	365
<i>„Vredi samo onaj ko je voljen“</i>	366
Ljubav i vrednost	366
Osećanje sopstvene vrednosti	367
Osećanje sopstvene (bez)vrednosti i psihopatologija	368
„Što je partner vredniji, to sam i ja vredniji“	370
Obrasci mišljenja, osećanja i ponašanja	372
„Neću da budem s onim ko hoće mene za partnera“	374
Potvrđivanje vrednosti: ljubav i slava	376
Antiteze	377
<i>„Niko me ne može voleti“</i>	378
Bihevioralni obrasci	379
Nastanak uverenja	381
Antiteze	382
<i>„Svi me moraju voleti“</i>	383
Sveprisutna ljubav kao socijalna utopija	383
Infantilna svevoljenost	385
Bihevioralni obrasci	387
Antiteze	390
<i>Rečnik ljubavnog govora</i>	391
<i>Test kompleksnosti predstave o pravoj partnerskoj ljubavi</i>	
za žene	426
za muškarce	430
<i>Kako tumačiti test</i>	434
<i>Bibliografija</i>	439

Uvod

Ako je čitalac pomislio da u rukama drži knjigu o ljubavi, onda smo na samom početku dužni da stavimo do znanja kako ovo nije knjiga o ljubavi, već o *predstavama o ljubavi*. Konstatacijom o postojanju suštinske razlike između predstave o ljubavi i same ljubavi, odmah dolazimo do jedne od glavnih poruka ove knjige. Najveći broj ljubavnih problema i najviše ljubavne patnje proističe upravo iz toga što pojedinac ne razlikuje ljubav ka kojoj teži od sopstvene predstave o ljubavi i što ne shvata kako njegova predstava o ljubavi oblikuje i kako utiče na njegovo razmišljanje o ljubavi, na njegova ljubavna osećanja i na njegovo ponašanje u ljubavnom životu.

Pošto ljubav nije objektivna stvar ili predmet, već subjektivno stanje koje se objektivizuje kroz postupke prema osobi koja je objekt ljubavi, a druga osoba ta ponašanja prepoznaje ili ne prepoznaje kao signale ljubavi, ovo je knjiga o ljudskoj subjektivnosti. Zbog toga smo se opredelili za takvo određenje ljubavi prema kojem je ljubav sve ono što ljudi veruju da ljubav jeste. Ponašanje osobe koja voli nije slučajno: ona se ponaša onako kako veruje da se treba ponašati kad se neko voli. Dakle, kada neko veruje da ljubav jeste neko Y, on će prepoznavati tuđu ljubav samo ukoliko se uklapa u očekivano Y, kao što će i voleti, odnosno „davati“ ljubav samo na način Y. Pošto su ljudi veoma kreativni u svojim koncepcijama i definicijama ljubavi, ova knjiga se bavi posledicama te kreativnosti: istražuje ona uverenja o ljubavi koja predisponiraju za nesrećan ljubavni život.

Postoje dva načina na koje možemo otkriti nečiju predstavu o ljubavi: *osoba je može opisati rečima ili je može pokazati svojim*

ponašanjem u odnosu ljubavi. Dakle, kada neko govori o tome šta je ljubav ili kako bi ljubav trebalo da izgleda, on ili ona opisuju sopstvenu predstavu o ljubavi. Međutim, kada subjekt voli, on ili ona pokušava da kroz svoje ponašanje oživi sopstvenu predstavu o ljubavi, a kada je voljen, tada pokušava da natera partnera da se ponaša na takav način koji se uklapa u subjektivu predstavu o ljubavi jer će samo tada subjekt stvarno znati da je voljen.

Ljubav u savremenoj kulturi ima paradoksalnu poziciju. S jedne strane ovog paradoksa je činjenica da je ljubav između muškarca i žene jedna od najviših kulturnih vrednosti koja je povezana sa samom osnovom naše civilizacije. Ukoliko prihvatimo da je porodica osnovna društvena jedinica, da je porodica zasnovana na instituciji braka i da je u poslednjih sto pedeset godina došlo do prožimanja braka i ljubavi, tako da se danas ulazi u brak zbog ljubavi i iz ljubavi, da se iz ljubavi zasniva porodica, *onda se ljubav nalazi u samom jezgru naše civilizacije.* S druge strane ovog paradoksa je veoma oskudno poznavanje fenomena ljubavi, mistifikovanje ljubavi, odbijanje racionalnog razmišljanja o ljubavi. Ljubav se tradicionalno shvata kao pojava koja pripada domenu poetskog i umetničkog, mašti i mogućem, tako da joj nije mesto u naučnom i racionalnom, u logičnom i stvarnom. Naš pristup se sastoji upravo u traženju logike, „matematike“ ljubavnog života, na šta upućuje i naslov koji smo izabrali. Želimo da se ova knjiga pridruži knjigama drugih autora koji upućuju savremenu ženu i savremenog muškarca ka izlazu iz kulturnog paradoksa u kome borave.

Iako se ova knjiga bavi temom ljubavi, osećanje ljubavi je samo primer na kojem želimo da ukažemo na logičnost ljudskih osećanja i ljudskog ponašanja, ma koliko oni, na prvi pogled, izgledali iracionalni i neshvatljivi. U tom smislu ova knjiga je nastavak naših prethodnih napora da ukažemo na logiku ljudske osećajnosti koje smo izložili u knjizi *Psihoterapija i razumevanje emocija* (Novi Sad: Prometej, 1993), a koja daje osnove *analize emocija*, bitnog segmenta našeg psihoterapijskog metoda.

Dublja analiza civilizacijskog, kulturnog i istorijskog konteksta ljubavi pokazala je da se na planu kulture, umetničkog i poetskog, ljubav javlja u osam osnovnih stereotipnih predstava koje smo odredili kao arhetipske predstave ljubavi. Budući da bi rasprava o kulturno određenim predstavama o ljubavi izašla izvan okvira ove knjige i nesrazmerno uvećala njen obim, odlučili smo da je objavimo u posebnoj knjizi pod naslovom *Arhetipovi ljubavi* (Novi Sad: Prometej, u pripremi).

Autor je prešao dug put pišući ovu knjigu. Prve beleške su nastale pre više od petnaest godina dok sam pokušavao da shvatim sopstveno iskustvo u odnosima partnerske ljubavi i da se oslobodim tiranije sopstvene predstave o pravoj ljubavi. Kasnije, tokom psihoterapijskog treninga i na počecima psihoterapijske prakse, susreo sam se s različitim predstavama o ljubavi i s njihovim posledicama u životu mojih pacijenata. Još kasnije, kao iskusni psihoterapeut, shvatio sam da je reč o jednom ograničenom, relativno malom broju iskrivljenih predstava o ljubavi, tako da sam odlučio da ih sistematizujem i ponudim široj publici. Razlog je u relativno maloj socijalnoj korisnosti individualnog, bračnog ili grupnog tretmana, jer od svih onih koji direktno ili indirektno pate zbog ljubavnih problema, samo mali broj privilegovanih dolazi na psihoterapiju. Zbog toga je mnogo korisnije ispraviti iskrivljene predstave o ljubavi *pre* nego što one iskažu svoj destruktivni potencijal i doprinesu nastanku nekog oblika psihopatologije. Naš krajnji cilj je, iskazano medicinskim rečnikom, *primarna prevencija* nepotrebne ljudske patnje koja proističe iz iskrivljenih predstava o ljubavi. Na izuzetnu važnost preventivnog rada upućuje kliničko zapažanje da su oko dve trećine psihopatoloških poremećaja kod mladih i mlađih odraslih, direktna ili indirektna posledica nekog ljubavnog stresa ili ljubavne traume. Sistem koji je izložen u ovoj knjizi je standardni deo naprednog programa obuke u *transakcionoj analizi* u oblasti psihoterapije i savetovanja koju godinama vodim za psihologe i lekare. Posebno me raduje što bar desetak ovih stručnjaka, uglavnom psihologa, oslanjajući se na model koji je sada izložen u

ovoj knjizi, veoma aktivno sprovodi preventivni rad s grupama mladih u svojim sredinama širom bivše Jugoslavije. Kako je njihovo iskustvo veoma pozitivno, nadam se da će ova knjiga dopreći do što više onih koji rade s mladima i da će je oni koristiti kao orijentaciju u preventivnom radu.

Potrebno je da ukažemo i na neke bitne terminološke odrednice koje će čitaocu pojasniti značenje korišćenih reči. Pojam „prava ljubav“ koristimo za iskrivljenu predstavu o partnerskoj ljubavi, dok pojam „stvarna ljubav“ koristimo za onu ljubav koja je posledica ispravne predstave o partnerskoj ljubavi. Dakle, prava ljubav je željena, idealizovana ljubav, dok je stvarna ljubav kvalitetan odnos ljubavi zasnovan na ispravnim i realnim predstavama o sebi, partneru i međusobnom odnosu. Drugo bitno terminološko određenje koje zahteva objašnjenje je pojam „partnerska ljubav“. Između nekoliko neodgovarajućih pojmova koji opisuju odnos ljubavi između muškarca i žene („polna ljubav“, „erotska ljubav“ itd.) odlučili smo se za ovaj pojam jer je on najmanje dvosmislen. Treći izraz koji bi mogao zbuniti čitaoca je upotreba reči „subjekt“ i „objekt“. Subjekt je osoba koja voli, dok je objekt osoba koja je voljena, ka kojoj je upućena subjektova ljubav. Pojam objekt nismo upotrebili da bismo osobi koja je objekt nečije ljubavi oduzeli njenu subjektivnost (jer je i ona subjekt) već da bismo je odredili kao osobu kojoj je upućena ljubav. Četvrta bitna jezička odrednica je objašnjenje kako mi koristimo pojam „zabluda o pravoj ljubavi“. S obzirom da svako ima pravo da veruje kako je prava ljubav ovo ili ono, kao i da ne postoji samo jedna istina o tome šta stvarna ljubav jeste, onda zablude o ljubavi ne treba shvatiti kao prave zablude. Mi bismo više voleli da koristimo pojam *potencijalno disfunkcionalna uverenja* o pravoj ljubavi, jer taj pojam jasno ukazuje da osoba koja zastupa neko od tih uverenja o ljubavi ima velike šanse da upropasti svoj ljubavni život.

Cilj ove knjige nije da posluži kao priručnik za partnersku ljubav. Pošto je naš glavni pristup negativno određen jer ukazujemo na ono što ljubav nije, da bismo, tek sekundarno, po-

kazali šta ljubav jeste, onda ova knjiga ne može biti vodič kroz ljubavni život, već više vodič kroz ljubavne probleme koji proističu iz iskrivljenih predstava pojedinca o ljubavi. Ljubavni život ostaje i dalje važno i neiscrpno područje za savremenu psihologiju, kako za proučavanje normalnosti tako i za psihopatološka i psihijatrijska proučavanja, a samim tim i za razvoj psihoterapijskih metoda.

Odlučili smo da na kraju knjige priložimo jedan kratak test koji će čitaocu pomoći da identifikuje značajna iskrivljena mesta u svojoj predstavi o ljubavi. Kao svaki test i ovaj ima nedostatke i prednosti, ali nam se čini da je sasvim dobar da ostvari osnovnu namenu: da čitaocu pomogne u preispitivanju sopstvene predstave o ljubavi i da ga uputi na čitanje samo onih delova knjige koji su za njega posebno značajni. Verujemo da će test doprineti personalizovanju čitanja i omogućiti bolju komunikaciju između čitaoca i knjige i da će čitalac lakše praviti eventualne korekcije sopstvene predstave o pravoj ljubavi.

Pacijenti i klijenti čije sudbine su poslužile kao ilustracije za određena pogrešna uverenja o ljubavi predstavljeni su uz nužno iskrivljavanje njihovog identiteta kako bi se zaštitila njihova privatnost i intimnost. U dva slučaja nije reč o mojim pacijentima, već o pacijentima psihoterapeuta čiji sam bio supervizor, tako da sam terapijski proces, od dijagnoze do izlečenja, pratio indirektno.

I Ljubav kao sistem

Mistifikacija ljubavi

Naša polazna teza jeste da je ljubav kao ideja i kao pojava toliko mistifikovana da nedostatak jasnih pojmova i reči preciznog značenja onemogućuje ne samo efikasnu diskusiju već i jasno individualno razmišljanje o ovoj pojavi. To što je ljubav jedna od najznačajnijih ideja i univerzalna vrednost, nije u značajnijoj meri doprinelo demistifikaciji ljubavi od strane savremenih nauka o čoveku. Uprkos tome što je civilizacijski napredak uspostavio ogromnu razliku između antičkog i savremenog čoveka, kada je u pitanju oblast osećanja, a posebno osećanja ljubavi, mala je razlika u načinu sagledavanja i tumačenja ovih pojava. Isto kao što je nekada davno ljubav bila misterija, ona je i danas tajanstvena.

Možda bi čitalac mogao primetiti i da nije potrebno sve istražiti, objasniti, razumeti i klasifikovati, već da je dobro da neke pojave ostanu misterija i da uvek iznova raspaljuju ljudsku maštu. Međutim, naš pogled, a to je prvenstveno pogled psihoterapeuta, uglavnom je uprt u tamnu stranu ove misterije, u tragične ljudske sudbine koje vođene idejom ljubavi trpe brodolome i dave se u moru ljudske patnje. Sasvim je sigurno da od svih onih mladih i mladih odraslih koji traže psihoterapijsku pomoć, skoro dve trećine ima poremećaj ili problem koji je direktna ili indirektna posledica nekog hroničnog ili akutnog oblika ljubavne patnje. Pošto psihoterapija nije ništa drugo do ispravljanje pogrešnih uverenja na koje se ljudi svesno ili nesvesno oslanjaju i koja su polazna osnova za način razmišljanja, osećanja i ponašanja, posao psihoterapeuta se u velikoj meri

sastoji upravo u identifikaciji, a zatim i u ispravljanju ovih zabluda o ljubavi. Popravljanje iskrivljenog uverenja doprinosi ispravnijem načinu mišljenja, osećanja i ponašanja, a ovaj boljem odnosu između bića i sveta koji ga okružuje. Pošto se jedan ograničeni broj elementarnih zabluda o ljubavi ponavlja kod svakog novog pacijenta u neznatnim varijacijama, a u različitim kombinacijama, u jednom trenutku se postavlja pitanje smisla terapije pojedinca: zar ne bi bilo bolje i efikasnije otići korak napred i obavestiti zajednicu o skrivenim opasnostima koje nose određene iskrivljene predstave o ljubavi? Zar to ne bi smanjilo količinu ljudske patnje kao posledice iskrivljenih uverenja o ljubavi? Pošto je odgovor potvrđan, dali smo sebi pravo da se upustimo u demistifikaciju one svetinje koja se danas naziva erotska ili partnerska ljubav, kao i da predložimo okvir sagledavanja ljubavi koji pretenduje da bude realan. Pošto je ljubav kao ideja i kao vrednost uspela da preko dve hiljade godina ostane misterija uprkos važnosti koju ima u svakodnevnom životu, potrebno je prvo da ukažemo na one mehanizme i procese koji su omogućili ovakvu otpornost ljubavi na analitičko i kritičko mišljenje. Počnimo od same reči ljubav.

Taktike mistifikacije ljubavi

Ljubav: opredmećenje voljenja

Reč ljubav je imenica, a imenice se koriste za označavanje predmeta, bića, predela ili događaja. Dakle, upotreba imenice poziva takvu mentalnu sliku koja nas navodi na pomisao da je ljubav nekakvo biće, nekakav predmet ili nekakav događaj. Ukoliko pogledamo u stvarnost i postavimo pitanje gde se nalazi ljubav, dolazimo do odgovora da ljubav kao takva nikada ne postoji sama za sebe, već da uvek postoji neko živo biće koje voli. Dakle, ljubav postoji samo kao funkcija nekog bića, a ne kao predmet izvan tog bića. Znajući da se funkcije u lingvistici označavaju glagolima, ono što stvarno postoji jeste funkcija

označena glagolom *voleti*, a ne neki predmet označen imenicom „ljubav“.

Kada bismo se doslovno pridržavali gornjeg principa da sve funkcije označavamo glagolima, tada bi naš jezik bio rogovatan i komplikovan. Usled dejstva posebnih lingvističkih zakonitosti koje doprinose bogatstvu jezika, boljem izražavanju i sporazumevanju, neki glagoli veštački postaju imenice.¹ Međutim, problem nastaje kada osoba koja izgovara ovakvu sekundarno nastalu imenicu *zaboravi* da ona primarno označava neku funkciju koja postoji u stvarnosti. Tog trenutka takva osoba iskrivljuje stvarnost jer nastaje bitna razlika između stvarnosti u kojoj postoji funkcija i njene predstave o stvarnosti u kojoj postoji predmet, biće ili događaj. Na ovaj način je funkcija pogrešno *opredmećena* ili *reifikovana* u mentalnim predstavama o stvarnosti, a osoba koja je to učinila može snositi izvesne negativne posledice zbog toga što njena slika stvarnosti ne odgovara samoj stvarnosti. Dakle, sasvim je u redu da koristimo imenicu „ljubav“ sve dok znamo da ona označava funkciju označenu glagolom „voleti“, ali kada to zaboravimo, tada za nas „ljubav“ *jest* neki predmet ili događaj koji je nezavisan od našeg bića.

Izrazi poput „ljubav ga je obuzela“, „preplavljen ljubavlju“, „ljubav joj je oduzela moć rasuđivanja“, „ljubav ju je gušila“, „tonući u ljubav“ i slični kojima obiluje govor o ljubavi, a naročito pesnički govor, ukazuju na značajne posledice koje reifikacija ostavlja u relaciji između Ja onoga koji voli i njegove „ljubavi“. Na osnovu ovakvih izraza saznajemo neke bitne implikacije opredmećenja ljubavi:

- Ljubav je pretvorena u „nešto“ što postoji samo po sebi i što ima sposobnost da subjekta „obuzme“, „zahvati“, „preplavi“, „guši“ itd.

¹ U lingvistici Noama Čomskog (Chomski), ova vrsta jezičke transformacije naziva se *nominalizacija*. Ova transformacija je veoma izražena u pesničkom govoru, a ovaj ima značajan uticaj na nastanak ranih predstava o ljubavi.

- Osoba koja voli to sebi predstavlja ne kao nešto što ona čini, već kao ljubav koja postoji izvan granica osobinog Ja (ego-granice).
- Osoba negira svoje učešće u nastanku ljubavi jer sebe ne doživljava kao subjekta koji voli, već kao pasivnog objekta kojem se događa ljubav.
- Osoba negira svoju odgovornost za pojavu voljenja kao i za doživljaj da voli, a samim tim otpisuje i mogućnost da je u poziciji da upravlja i kontroliše svoje voljenje. Svojim iskazima ona nam sugerise da ona nije ta koja kontroliše svoju ljubav, već da ljubav kontroliše nju.

Ukupni efekt reifikacije ljubavi je u tome što umesto da ljudi prihvate da je to što nekoga vole njihova sopstvena funkcija, kao nešto što je unutar njihovog Ja i kao nešto za šta oni jesu odgovorni i čime mogu upravljati, oni sebe doživljavaju kao pasivne igračke u rukama ljubavne strasti. Zbog toga je važno zapamtiti da *ljubav ne postoji po sebi i za sebe, već postoji samo biće koje voli i koje je voljeno.*

Projektivna fiksacija ljubavi

Drugi način mistifikacije ljubavi sličan je reifikaciji jer se i u njemu subjekt koji voli odriče sopstvenog osećanja tako što ga projektuje u spoljašnji svet, gde ga i zadržava. Razmotrimo iskaz kojim se jedno biće obraća drugom: „Ti si moja ljubav“, gde se tvrdi da ljubav nije osećanje koje subjekt oseća prema objektu, već da je sam objekt ljubav. Dakle, subjekt ljubavi se odriče svoje emocionalne reakcije na drugog tako što je projektuje na drugog a zatim je izjednačava s drugim. Biće koje je sopstveno osećanje projektovalo i fiksiralo za drugog nema više mogućnosti da utiče na to osećanje: sve zavisi od drugog. Subjekt je zbog sopstvene iskrivljene mentalne predstave postao objekt.

Slično je i s drugim oblicima „privlačnosti“: „Strahovito me privlači“ izraz je u kojem se drugom pripisuje sopstvena reakcija

na drugog. Drugi postaje odgovoran za subjektivu reakciju, a ona sama, u jezičkoj ravni, postaje atribut objekta: „erotičan“, „zavodljiv“, „atraktivan“, „šarmantan“, „seksepilan“, „ljubak“, „dražestan“ itd. Reč je o posebnom obliku *eksternalizacije osećanja* tako što se ona, umesto da se shvate kao poseban oblik subjektive reakcije na objekta, pripisuju samom objektu kao njegov poseban kvalitet. Krajnja posledica tog mehanizma je da stvarni objekt ljubavi postaje subjekt ljubavi, a da stvarni subjekt ljubavi postaje njen objekt.

Ovde je možda potrebno da kažemo nešto o psihologiji osećanja jer je ta oblast puna zabluda i predrasuda. Osećanja se ne osećaju stalno, za razliku od oseta, već samo u onim situacijama koje subjekt procenjuje kao značajne i bitne. Reč je o privatnoj proceni subjekta, jer se ljudi međusobno razlikuju po tome kako tumače značenje istih stimulusa, kao i po tome kako ih vrednuju. Ključ za razumevanje emocionalnih reakcija je u kriterijumima kojima ljudi određuju *značenje* i *značaj* određenih situacija. U principu, subjekt oseća neprijatna osećanja kada tumači spoljašnju situaciju na način koji ugrožava neku njegovu vrednost, dok oseća prijatna osećanja kada je situaciju protumačio kao afirmaciju neke njegove vrednosti. Što je neka vrednost koja je ugrožena ili potvrđena subjektu važnija, to je, po pravilu, snažnije osećanje koje subjekt oseća. To što pojam *emocija* dolazi od latinske reči *emovere* (pokrenuti), ukazuje da je svrha osećanja u pokretanju osobe na ona ponašanja koja će predstavljati adaptaciju na značajnu promenu. Neprijatna osećanja subjekta motivišu na ona ponašanja koja će „ugasiti“ značajnu promenu, dok prijatna osećanja motivišu na ponašanja koja će pojačati vezu subjekta s onim značajnim objektima ili situacijama s kojima su njegova osećanja povezana.² Kada ovo pravilo primenimo na ljubav, dolazimo do zaključka da drugi u nama ne izaziva ljubav, već da mi reagujemo nekim oblikom ljubavi kada procenjujemo da drugi ispunjava neke naše visoke standarde i kriterijume.

² Više o našem pogledu na psihologiju osećajnosti videti u Z. Milivojević: Psihoterapija i razumevanje emocija, Novi Sad, Prometej, 1993.

Kvazikauzalnost u ljubavi

Verovatno je čitalac nekada čuo iskaze slične sledećima: „Zaludela ga je“, „Učinio je da poludi za njim“, „Uvukla mu se pod kožu“, „Naterao ju je da se zaljubi u njega“, „Hipnotisala ga je“ itd. Ono što je zajedničko ovim iskazima jeste tvrdnja da je osoba koja je objekt ljubavi (koja je voljena) uzrokovala da je osoba koja je subjekt ljubavi (koja voli) zavoli i da nastavi da je voli. Ukoliko je osećanje ljubavi prema nekome svojevrsna emocionalna reakcija, postavlja se pitanje ko je odgovoran za tu reakciju: onaj ko reaguje ili onaj na koga se reaguje?

Pošto ljudi nisu bilijarske kugle pa da sudar jedne kugle s drugom uzrokuje kretanje ove druge (reakciju), važno je shvatiti da u međuljudskim odnosima ne vladaju zakoni grubih fizičkih sila. Jedina situaciju u kojoj mi zaista uzrokuje ponašanje druge osobe je onda kada je gurnemo ili na neki drugi način primenimo silu. Ukoliko nema fizičkog kontakta, onda u međuljudskoj komunikaciji važe druge zakonitosti. Prva zakonitost je da mi ne reagujemo na stimuluse kao takve, već na značenja koja im pripisujemo. To što se Tristan na prvi pogled zaljubio u Juliju, nema nikakve veze s Julijom, već s Tristanom. On je ugledao Juliju (stimulus), njoj pripisao određene osobine, dao joj određeno značenje, a onda odreagovao zaljubljuvanjem kao da Julija jeste to značenje. Dakle, Tristan nije objekt, već subjekt svoje zaljubljenosti, on je odgovoran za svoje zaljubljuvanje odnosno za svoju reakciju na Juliju.

Pogrešno određenje uzročno-posledične veze između tuđeg ponašanja (uzrok) i sopstvenog osećanja (posledica) – koje se stručno zove kvazikauzalnost – rezultira da subjekt ljubavi postaje objekt: drugi je odgovoran (zaslužan ili kriv) za ono što subjekt oseća. Keller je identifikovao četiri osnovna mita o osećanjima koja odražavaju kvazikauzalnost: „Ti uzrokuješ moja prijatna osećanja“; „Ti uzrokuješ moja neprijatna osećanja“; „Ja uzrokujem tvoja prijatna osećanja“ i „Ja uzrokujem tvoja neprijatna osećanja“ (Kahler, 1978).

Da bismo još bolje objasnili kvazikauzalnost, nastavimo naš primer. Pretpostavimo da je Tristan prišao Juliji, ali da ga je ona odbila. Tada je Tristan postao veoma besan i nasilan prema Juliji. Što je on bio nasrtljiviji i grublji, to se Julija više povlačila. Sve se završilo tučom između Tristana i nekog Romea koji ga je upozorio da ne maltretira devojku jer mu ona nije ništa učinila. Međutim, iz Tristanove iskrivljene perspektive, pošto primenjuje kvazikauzalnost u tumačenju sopstvenih osećanja, Julija jeste kriva. Prvo ga je naterala, ni krivog ni dužnog, da se zaljubi u nju i da se ponada kako će ostvariti ljubavnu vezu, a onda ga je naterala da pati tako što ga je odbila. To mu je bilo krivo jer je taman odlučio da će je usrećiti, ali pošto je ona njega naterala da pati, on je rešio da joj ne ostane dužan i da je natera da pati više od njega. Na sreću, takav sled događaja prekinuo je neko treći. U Tristanovom razmišljanju koje je bilo povod za njegovo ponašanje lako prepoznamo sva četiri mita o „uzrokovanju“ tuđih osećanja.

Osnovno pravilo je da su emocije ljudske reakcije i da je svako odgovoran za svoju reakciju. Ponašanje drugih ljudi ne izaziva emocionalne reakcije, već ih poziva, a da li će se neko odazvati na određen poziv, to zavisi od njega samoga.

Ljubav izvan osećanja

Čitalac je shvatio da mi osećanje ljubavi tretiramo kao jedno od osećanja. Međutim, to je suprotno jednoj od glavnih strategija mistifikacije ljubavi koja ljubav izdvaja od drugih osećanja i stavlja je iznad njih, u sasvim posebnu kategoriju. U takvom konceptualnom okviru ljubav prestaje da bude emocija ili sentiment, čime izmiče psihološkoj analizi. Na taj način ljubav kao predmet proučavanja postaje nešto nedodirljivo. Evo kako je tom obliku mistifikacije doprineo čuveni filozof Martin Buber, nesumnjivo veoma uman čovek koji je u svojoj poznatoj knjizi *Ja i ti* napisao sledeće: „Osećanja se ‚imaju‘, ljubav se zbiva. Osećanja borave u čoveku, dok čovek boravi u svojoj ljubavi.

To nije metafora nego stvarnost ... Ljubav je kosmičko zračenje" (Buber, str. 36–37). Kako čitalac ne bi pomislio da ovaj autor ima nešto protiv Bubera, potrebno je reći da nije reč o specifičnosti ovog autora, već da je mistifikacija ljubavi opšte mesto u opusu većine filozofa. Evo još jednog citata velikog filozofa i psihijatra Karla Jaspersa: „Ljubav je ona najnepojmljivija, jer je najneosnovanija i po sebi najrazumljivija stvarnost apsolutne svesti. Tu je izvor svake sadržine, samo tu je ispunjenje svakog traženja" (Jaspers, 1973, str. 431). Izgleda, kada je u pitanju ljubav, kao da filozofija postaje poezija.

Ljubav: pojave i reči

Svako dete koje odrasta otkriva da u svetu međuljudskih odnosa postoji pojava koja se naziva ljubav. Možda je bolje da odmah kažemo da ne postoji samo jedna ljubav, već da postoje brojni tipovi ljubavi, tako da se dete suočava s raznim pojavama koje nisu ništa drugo do razne vrste ljubavi. U takvoj situaciji dete koje želi da shvati prirodu takvih odnosa, obraća se svojim roditeljima sa željom da mu objasne šta su ti fenomeni. Odgovori na sva njegova pitanja su uvek isti: „To je ljubav." To je isto tako kao kada bi dete u susretu s raznim bojama – plavom, zelenom, žutom, crvenom itd. – pitalo svoje roditelje šta je to što ono vidi, i kada bi mu oni uvek za svaku pojedinačnu boju, odgovarali: „To je boja." Posledica takvog objašnjenja je da pojam „ljubav" ostaje preširoko određen i nejasan, tako da je dete ostavljeno da samo otkrije i označi ono po čemu se jedan oblik ljubavi razlikuje od drugoga.

Upotrebili smo dečju poziciju zbog toga što svaka nova generacija koja uči o ljubavi polazi s pozicije deteta, dok kultura koju zatiče ima poziciju roditelja. Reč je, dakle, o jednom kulturnom defektu jer je upravo kultura ta koja nema razrađene odgovore na jedno tako važno pitanje kao što je priroda ljubavi. Ovaj kulturni nedostatak se upravo ogleda na jezičkoj ravni. Za brojne načine voljenja postoji samo jedan izraz, a to je ljubav.

Na taj način reč „ljubav“ postaje preterano obuhvatna (hiperin-kluzivna), tako da je to što sadrži toliko različitih značenja, pretvara u nerazmrsivi jezički čvor. Pošto ja ne znam šta tačno misli osoba koja izgovara reč „ljubav“ i kako ne mogu uvek da istražim značenje koje podrazumeva data osoba, onda je ova reč potpuno neupotrebljiva ukoliko želim jasnu komunikaciju. Upravo hiperinkluzivnost reči „ljubav“ predstavlja vrhunac mistifikacije ljubavi, jer se stvara iluzija da je sve jasno i određeno iako su i pojave i pojmovi na koje se odnosi magloviti, raspršeni i neuhvatljivi.

Pošto je veza između pojava, pojmova i reči izuzetno značajna za naše razumevanje sebe, drugih ljudi i sveta, nepostojanje dovoljno diferenciranih reči nužno vodi u nejasno određene pojmove, a ovi u nerazumevanje određenih pojava. Postojanje posebne reči fiksira određeno značenje (pojam) u jezičkoj ravni, čime određeni pojam koji je sadržan u toj reči postaje opšte dobro one grupe ljudi koja se služi tim jezikom. Prosečan pripadnik naše kulture razlikuje samo nekoliko vrsta snega, dok Eskim razlikuje oko stotinu vrsta snega jer je svaka vrsta praćena odgovarajućom rečju ili izrazom. To nije samo od akademskog značaja, jer mi *vidimo* nekoliko vrsta snega, a Eskimi *vide* stotinu vrsta. Kada bismo za fenomene ljubavnog života umesto nekoliko reči imali nekoliko desetina ili stotinu reči, tada bi naše opažanje i razumevanje, a samim tim i snalaženje u ovim pojavama bilo mnogo bolje. Pošto takve diferencirane reči ne postoje, svaki pojedinačni pripadnik nove generacije je prisiljen da sam za sebe otkriva to posebno značenje. Postojeće stanje zahteva intervenciju na nivou jezika kojim se služimo, što je uvek nezahvalan zadatak, tako da smo odlučili da u ovoj knjizi i u rečniku ljubavnog govora (u dodatku) damo svoj doprinos ovoj problematici.

Ljubav je kulturni fenomen

Prema raznim mistifikatornim predstavama o ljubavi, ljubav je univerzalna kosmička sila; fluid koji struji između dva bića;

opšti princip koji dolazi iz same suštine ljudske prirode; biološka pojava koja proističe iz samih gena itd. Bez obzira da li se tumači da ljubav dolazi „spolja” ili „iznutra”, u svim ovim predstavama ljubav je univerzalan fenomen. Kada bi to bilo tako, onda bi ljubav morala da se pojavi u svim kulturama i u svim ljudskim društvima. Ukoliko uporedimo seksualnost koja proističe iz telesnog i ljubav koja je manifestacija psihičkog, postaje jasno da je seksualnost univerzalan fenomen koji se javlja u raznim kulturama, dok ljubav to nije. Već je poznati seksolog Havelok Ellis otkrio da mnogi primitivni narodi koji imaju neku reč kojom označavaju seksualnu želju, u svojim jezicima nemaju reč kojom bi opisivali ono što mi zovemo ljubav (Ellis, 1937, str. 301), a što znači da nemaju pojam koji bi odgovarao ljubavi. To ne znači da u tim kulturama nije postojala ljubav kao psihički fenomen u svom sirovom obliku, kao snažno vezivanje za sve one objekte koje bi pojedinac procenio kao vredne, nego da takav fenomen nije bio socijalno opažen, da nije bio prepoznat, da nije bio diferenciran, i, u krajnjem slučaju, da nije bio socijalno značajan, da ljubav nije bila priznata kao vrednost.

S druge strane su kulture u kojima je ljubav kao pojava bila socijalno percipirana, uspostavljena kao socijalna vrednost, što je na planu jezika bilo praćeno razvojem diferenciranog leksičkog sistema. Smatra se, na primer, da su stari Peruanci u svom jeziku *quichui* imali šest stotina oblika glagola *munay* koji znači voleti ili ljubiti. Druga, nama mnogo bliža kultura s diferenciranim rečima i predstavama o ljubavi, jeste antička Grčka (Flacelire, 1960). U starogrčkom jeziku postoji čitavo bogatstvo reči (pojмова) kojima su označavane različite vrste ljubavi. Filija (*philia*) je označavala svaku naklonost između dva bića. Četiri osnovna oblika filije su bili *physike*, *erotike*, *hetairike* i *xenike*. Fizeke je označavala ljubav između osoba u krvnoj vezi (roditelji i deca, braća i sestre, rođaci). Erotike je označavala filiju zaljubljenih, hetairike ljubav među prijateljima, a ksenike ljubav između domaćina i gosta. Filantropija (*philanthropia*) je označavala ljubav prema čoveku, dok se filadelfija (*philadelphia*) odnosila na ljubav

prema bližnjima. *Agape* je prvobitno označavala nekoristoljubivu ljubav, ali pojavom hrišćanstva ova reč dobija značenje ljubavi prema bogu i prema bližnjem. *Karis* (grč.: *charis*; lat.: *caritas*) je ljubav iz zahvalnosti i želje da se ugodi. *Manija* (*mania*) je ljubavna pomama, a *potos* (*pothos*) je plotska, čulna ljubav. Dok je *storge* nežna ljubav, *eunoja* (*eunoia*) je odana ljubav itd.

Kada su u pitanju savremeni jezici već na samom početku padamo u zamku leksičkog siromaštva. Iako je reč o univerzalnom fenomenu, možemo se zadržati na srpskom jeziku. U našem jeziku ne postoji jedinstvena reč kojom bi se na zadovoljavajući način označila ljubav između muškarca i žene. Pošto nema jedinstvene reči, potrebno je da se izražavamo opisno, koristeći sintagme kao što su: „erotska ljubav“, „partnerska ljubav“, „polna ljubav“, „heteroseksualna ljubav“, „ljubav između polova“ itd. Međutim, nijedna od ovih sintagmi nije zadovoljavajuća. Pošto je *Eros* bio bog zaljubljenosti a ne ljubavi, „erotska ljubav“ bi se odnosila na ljubav zaljubljenih; „partnerska ljubav“ je takođe neodređena jer može postojati među partnerima u nekom poduhvatu; „polna ljubav“ ima jaku seksualnu konotaciju čime poziva mentalnu predstavu koja se više tiče seksa nego ljubavi; „heteroseksualna ljubav“ se više javlja kao suprotni pojam od „homoseksualne ljubavi“; „ljubav između polova“ je takođe neodređenog značenja jer nisu polovi ti koji se vole, već određeni muškarac i određena žena. Ukoliko se opredelimo za sintagmu „partnerska ljubav“, onda to činimo nerado jer se odlučujemo za najmanje lošu varijantu. Neka čitalac ne misli da su to problemi samo našeg jezika jer, na primer, u engleskom jeziku, koji inače spada u leksički najbogatije jezike, ne postoji reč za zaljubljenost, tako da se koristi sintagma „to fall in love“. Stvar se još više komplikuje ukoliko se posmatraju druge vrste ljubavi kao što su: „detetova ljubav prema roditelju“, „roditeljska ljubav“, „ljubav između brata i sestre“, „ljubav prema rođacima“, „ljubav dva deteta koja nisu u krvnoj vezi“ i slično.

De Ružmon je ukazao na siromaštvo izražavanja savremenih jezika kada su u pitanju razni oblici ljubavi: „Hoćemo li reći da

i naši savremeni jezici imaju tako isto većinu ovih reči kojima iskazuju prijateljstvo, nežnost, želju, strast, saučešće, milosrđe itd.? Nema sumnje, ali oni sve ovo zovu *ljubavlju*, s tim što izmenjuju prideve. *A upravo taj jedinstveni termin grčki jezik ne zna, kao što ga nema ni u jednom jeziku Azije bez izuzetka.* Karakteristično je za hrišćansku Evropu i ceo Zapad da su samo tamo svi čovekovi oblici naklonosti mogli biti obuhvaćeni jednom jedinstvenom rečju kojom se ne označava neka zajednička suština već stvaralačko kretanje bića, izraženo svim tim oblicima" (De Rougemont, 1961, str. 14).

U društvima u kojima je ljubav, a naročito partnerska ljubav priznata i visoko cenjena društvena vrednost, prirodno je očekivati bogatstvo jezičkih izraza. Ovo očekivanje je zasnovano na pretpostavci da ono društvo i ona kultura u kojima je ljubav vrednost, tokom generacija koristeći kolektivnu moć zapažanja i kolektivnu mudrost razvijaju jedan pojmovni repertoar kojim na adekvatan način opisuje pojave u ljubavnom životu, čime svojim pripadnicima olakšavaju orijentaciju i snalaženje u ovoj oblasti života. Dok je to očekivanje u nekim kulturnim zajednicama ispunjeno, ono je ostalo uzaludno u kulturnom krugu Zapada. U mentalitetu čoveka Zapada postoji paradoks na koji je ukazao De Ružmon: ljubav kao jedna od fundamentalnih kulturnih vrednosti ide uporedo sa siromaštvom jezičkog izražavanja. Konstatovanjem te dvojnosti samo se utvrđuje dijagnoza kulturne mistifikacije ljubavi i otkriva kontekst lutanja i patnje koje tipični pojedinac Zapada doživljava u svojoj potrazi za dragocenom ljubavlju.

Sasvim je izvesno da ljubav u onom smislu kakav joj danas pripisujemo nije postojala u prvobitnom društvu. Iako je potencijal za ljubav i za vezivanje psihička pojava neodvojiva od čoveka kao vrste, možemo pretpostaviti da je ljubav postojala u primitivnom, socijalno neprepoznom obliku. Za razliku od ljubavi, seks i seksualnost su verovatno bili važna konstanta u takvom društvu. Upravo se u kontekstu seksualnosti ljubav razvijala tokom stoleća, istina utopljena u seksualnosti. Možda

je prvi trenutak kada se u mentalitetu zapadnog čoveka ljubav izdvaja od seksa, nastupio tokom XII veka kada nastaje predstava o viteškoj, aseksualnoj, čistoj ljubavi između muškarca i žene. Od tada ljubav u svetu literature, mitova i metafizike živi svoj autonomni život koji se dotiče naših dubokih i kolektivnih mentalnih predstava i struktura.

Kada govorimo o kulturnom uobličavanju ljubavi, onda možda reč ljubav i nije adekvatna. Kao što će se kasnije jasno pokazati, bolje je reč *ljubav* zameniti rečju *predstava o ljubavi*. U pitanju su, dakle, kulturni uticaji koji uobličavaju predstavu o ljubavi. Ljubavni život, kao i svi ostali značajni aspekti života, zahteva socijalizaciju i inicijaciju mladog pojedinca u svoj društveni svet. Prihvatajući ponuđene modele ljubavi i izgrađujući sopstvenu predstavu o ljubavi, mlad čovek stupa u odnose ljubavi trudeći se da izgradi baš takav odnos kakav je prethodno zamislio. U tom smislu uticaj kulture je nužan, jer je potrebno da pojedinačna ona i pojedinačni on imaju dovoljno sličnu predstavu o ljubavi kako bi ostvarili skladan ljubavni odnos, a to im može pružiti samo uticaj kulture u kojoj žive jer ih, svakog pojedinačno, preko priča, legendi i mitova priprema za susret koji će uslediti.

Ukoliko se ne uvaži kulturološka dimenzija ljubavi, onda bi savremeni čovek mogao zapasti u grešku da drugim kulturama i drugim epohama pripisuje sopstvenu predstavu. Naša predstava o ljubavi nije ni tako „prirodno“ rasprostranjena ni dominantna. Dok je za čoveka Zapada ljubav prvenstveno ljubav-žudnja, ljubav-strast odnosno ljubav-stapanje, jer je za njega ljubav način da prevaziđe (transcendira) svoje ja i da se spoji u jedno mi s voljenom osobom, „sve to, međutim, vredi jedino za Zapad, jer ništa slično ne zapažamo u Indiji, Kini ili Africi“ (De Rougemont, 1961, str. 11). To valja imati na umu jer kao što postoji razlika između predstava o ljubavi u raznim kulturama, tako postoji mnogo bogatija različitost kada se bavimo individualnim predstavama o ljubavi.

Šta je ljubav?

Od prijatnosti do ljubavi

Kao što ćemo kasnije dokazati, ljubav nije samo osećanje ljubavi već prvenstveno odnos zasnovan na tom osećanju. Međutim, kada se ograničimo samo na osećanje ljubavi odnosno na doživljaj ljubavi, u literaturi koja stručno razmatra ovu problematiku nailazimo na veliku konfuziju. Da bi se shvatila osećajna komponenta odnosa ljubavi, potrebno je prvo razumeti različita prijatna osećanja u vezi s osećanjem ljubavi, i koja mu prethode u razvoju pojedinca. Reč je o osetu prijatnosti i osećanjima sviđanja, želje i zadovoljstva. Razlog za ovo razlikovanje prijatnih osećanja je u tome što se ona pogrešno izjednačavaju sa osećanjem ljubavi ili se ljubav svodi na neko od njih. Brojni autori zastupaju stanovište da je ljubav isto što i neko elementarnije prijatno osećanje. Tako, na primer, Aleksander Loven, jedan od nastavljača Vilhelma Rajha (Reich) i tvorac „bioenergetske terapije“, ljubav redukuje na zadovoljstvo ili na očekivanje zadovoljstva: „Ljubav se, na primer, ne može odvojiti od zadovoljstva, i da bi postojala, zavisi od očekivanja tog zadovoljstva... Prosto rečeno, mi volimo ono što nam nagoveštava zadovoljstvo“ (Lowen, 1970, str. 140). Ponuđena definicija je samo parcijalna istina jer se može primeniti samo na veoma malu decu koja vole zbog toga što su voljena, odnosno koja vole zbog toga što im roditelji zadovoljavaju potrebe i želje. Već oko druge godine života mehanizmi i dinamika koji učestvuju u osećanju ljubavi postaju kompleksniji. No, vratimo se preispitivanju osnovnih pojmova.